

Ladislav Babić

Zločin, kazna, osveta

Među deset božjih zapovjedi postoji ona, moguće najvažnija po ljudski rod, koju on ponajmanje poštuje. „*Ne ubij!*“, glasi, i u cijeloj „*Bibliji*“ – točnije, „*Novom zavjetu*“, jer je onaj stari prepun ubojstava, silovanja, incesta, otimačina,... - ne postoji redak koji bi opravdao bilo kakvo oduzimanje ljudskih života, pod ma kojom izlikom. Tko baš nije licemjerno vjerski opijen – a pijanstvo uma je prepreka razumu da skeptično pristupa stvarima – može ipak naći jedan izuzetak koji može opravdati oduzimanje tuđeg života. U obrani od neposrednog fizičkog napadaja na jedinku, koji ugrožava njen biološki integritet. S tim da ne bi trebalo biti dvojbe što je napad a što akt samoobrane. Nepoštivanje zakona „*našeg tvorca*“ rađa tri zla koja tisućljećima dominiraju svijetom. *Zločin, kaznu i osvetu*. Prije no što se brzopleto odlučimo potvrditi tu konstataciju, valja zamijetiti da to nisu istovjetna i „*jednakovrijedna*“ zla, te ih ne valja trpati u istu košaru njihove kvalitativne procjene. Zla su u odnosu na absolutnu tvrdnju „*ne ubij*“, ali kako ljudsko iskustvo naučava da je sve u prirodi, pa i u društvu, relativno, valja oprezno pristupiti procjeni, barem prije negoli se u neka znanstvenofantastična vremena ljudi prestanu uzajamno istrebljivati. Par povjesnih primjera bit će pametnima dosta.

Robovlasničko društvo započelo je raspadom prvobitne zajednice, a okončano (mada i dan-danas postoje njegovi oblici) nastankom feudalnog društva. Uglavnom se u ropstvo padalo kao ratni zarobljenik, bilo u direktnom srazu vojski, bilo kao stanovnik osvojenog teritorija. Robovlasnik je – primjerice, u *starom Rimu* gdje su do 20% populacije činili robovi – do kad su doneseni zakoni o zaštiti roblja, smio po volji postupati sa svojim „*vlasništvom*“, čak i nekažnjivo ga lišavati života.

Nije bilo previše robovlasnika koji bi humano postupali s robljem (već sam sistem je bio neljudski), pa su oni morali služiti najrazličitijim prohtjevima vlasnika, od seksualnih, radnih, pa sve do zabavljanja „*slobodnih*“ građana kao gladijatori. To je ***zločin***. *Spartakov ustank* – podignut davno prije zakona o zaštiti roblja - od kojega je drhturilo cijelo *Rimsko carstvo*, predstavljao je revolt dehumaniziranog čovjeka, bivajući pokušaj *kažnjavanja* i oslobođanja od nehumanog postupanja gospodara. Pa ako je i pobunjeno roblje, što u neposrednim sukobima s rimskim legijama, što nakon njih, pobilo ma koliko svojih tlačitelja, to se dadne još uvijek računati kao oblik ***zaslužene kazne***, ne samo za neposredni već i stoljetni odnos prema porobljenim ljudima kao prema stoci.

Da malo ***prejudiciram*** primjedbe kvazihumanista koji se inače odazivlju prvom pozivu za mobilizaciju (jer, zaboga, takav je zakon!) jureći ubijati gdje ih već rasporede bogovi veći od *Boga*, pa prilježno „*zakonito*“ krše božju zapovijed o koju su se prethodno zaklinjali u bogomoljama i vlastitim životom. Možda su *Spartakovi* gladijatori i *Gubecovi* kmetovi trebali osnovati sindikat za pregovore sa svojim tlačiteljima? Francusko građansko društvo moglo se izgraditi dogovorom sa feudalnom elitom? *Hitler* se mogao pobijediti podilaženjem njegovim zahtjevima? Kapitalistička eksploracije se najbolje pobijeđuje bezglasnim podvrgavanjem? Metodi presijecanja gordijskog čvora antitetički se suprotstavlja mudrost „*bolje sto godina pregovarati nego jedan dan ratovati*“, uostalom – obje zbog interesnih razloga u praksi silovane do neprepoznatljivosti. Pa, sad budi pametan: čega se držati? Normalan čovjek najčešće se priklanja trećem izboru – nepovredivosti vlastitog, jedinog i za njega neizmjerno vrijednog života. Ali, kao što to prečesto biva, okolnosti znaju tjerati na nevoljke izbore koje – što još više otežava odluku – nameću drugi. Oni kojima su vlastiti, parcijalni interesi ispred općedruštvenih. Kako biste sačuvali onaj lično najbitniji – vlastiti i živote najmilijih – spremni ste i više od sto godina pregovarati, pristajati na neljudske zahtjeve, trpjeti oskudicu, poniženja, klečanja, puzanja i teror, sve dok... Sve ima svoju granicu, pa i ljudsko strpljenje, izdržljivost i trpljenje gaženja dostojanstva. A onda presječete – odete u partizane, pridružite se demonstracijama ili napadu na *Bastille*-u, uzmete život nekom idiotu koji vam ni kroz sto godina pregovaranja nije htio ni za dlaku popustiti. Sve je, na kraju krajeva, stvar čovjekova izbora – pojedinca ili masa koje su upravo dovedene do krajnje granice gdje postoje samo tri alternative: ili se *pokloni*, ili se *ukloni*, ili *ustani* za svoja ljudska prava! Sudbina onih koji su vas prislili na poslijednji izbor – metodu presijecanja gordijskog čvora – tada visi o neizmjerno tankoj niti. Nažalost, i vaša. Kada vam eksplorator začne lamentirati kako širiti govor mržnje govoreći o nepravednosti i neodrživosti stanja u kojem vas muze poput muzare, kad se poziva na zakone i humanizam, budite uvjereni da

je to samo predzadnji stupanj, prije posizanja za represijom u obrani svojih privilegija. Snošljivost nije odnos između iskorištavanih i izrabljivača – snošljivost je odnos između ravnopravnih humanih raznolikosti. Dignite li svoj glas, praznu ili naoružanu ruku protiv eksploataatora ili okupatora, to nije širenje nesnošljivosti niti propagiranje ili prakticiranje govora mržnje; to utopljenik poziva na ravnopravni, dostojanstveni tretman sebe kao ljudskog bića, prije negoli vam pokaže da i u njemu ima relikata evolucije koji vas mogu zbrisati s lica zemlje.

No, vratimo se sudbini ustanika propalog ustanka za dostojanstvo čovjeka, kad su „*nekih 6.000 preživelih zarobile Krasove legije. Svih 6.000 do jednog bili su razapeti na krstove duž puta (Via Apia) između Kapue i Rima*“. To je bila krvava *osveta* za tražitelje ljudskog dostojanstva, kako se više nikada ne bi dosjetili ustati protiv klase svojih gospodara!

Ničija nije dovijeka gorjela, pa ni robovlasička, a žudnju i nadu ljudsku je nemoguće ubiti na ma koji način. Oko tisućljeće i pol kasnije, kad je robovlasištvo već – kao sistem, ali ne i kao pojava – nestalo s povijesne scene, u našim krajevima feudalci su vršili drugu vrstu nasilja nad kmetovima. „*Nakon što su se uzalud žalili caru i banu na zlodjela stranih plemića*“ – što je bio **zločin** – „*seljaci su u znak protesta prestali plaćati nerazumne poreze*“, što pak bješe upozoravajući, ali još uvijek miroljubivi seljački revolt. „*Tako je jedan od najgorih plemića Franjo Tahi (Tahy) poslao svoje naoružane plaćenike, ali su ih seljaci s oružjem spremno dočekali. Zbog tog otpora Hrvatski sabor je seljake proglašio izdajicama domovine, na što su oni odgovorili sveopćim ustankom protiv feudalnih gospodara.*“. E, to je već bio oblik **kazne** prema tlačiteljima, a ma što revoltirani ustanici tada radili – jer kad razum prokuha, teško se kontrolirati – to se još uvijek može podvesti pod **kaznu**, naročito ako se manimo primjene današnjih mjerila na tadašnji kontekst. Kao i Spartakov, i ovaj opći revolt je propao, a postupak pobjednika bijaše jednakо krvav kao prije milenij i pol:

"Nemilosrdan i neumjeren bio je postupak protiv onih, koji su se predali ili bili zarobljeni. Na sve strane po obližnjim stablima i seoskim kućama visjeli su na poprečno spojenim motkama, da ih svatko može vidjeti, a na jednoj vrlo visokoj i razgranatoj divljoj kruški, koja slučajno bijaše izrasla uz vojničku cestu, bijaše o konopcu obješeno šesnaest ili više nesretnih seljaka i izloženo vjetrovima da ih njišu i pticama da ih kljucaju. Nekima su pak bili odsječeni nos i uši, pa su tako osakaćeni pušteni, da trajno nose sramotnu uspomenu na bunu i bezbožno podizanje mača protiv svojih gospodara. Sam Gubec, zlokobni vođa zločinačke vojske i kako ga sami nazivaju kralj, bio je živ uhvaćen, što je bilo osobito drago

plemstvu i njegovim vođama, te doveden u Zagreb. Tu je on, pošto je pred njegovim očima bio pogubljen Andrija Pasanec, njegov zamjenik u vojski, najprije bio strašno izmrcvaren usijanim klještima, zatim okrunjen željeznom krunom i to usijanom i najposlje rasčetvoren kao razbojnik..."

E, to je već **kazna** za neposluh prema povjesno novim gospodarima, s istim ciljem kao u *Spartakovo* vrijeme: da se nikad više raja ne usudi dići protiv samoovlaštenih da ih muzu kako želete.

Skoro stoljeće nakon *Francuske revolucije* (ako su revolucionarni pokreti nelegitimni, u što nas nastoji uvjeriti kapital koji je sam nastao na takav način, onda su nelegitimni i tako nastali sustavi današnjih država *Francuske* i SAD, pa i Amerika kao država), nastala je prva organizirana radnička revolucija protiv buržoazije. *Pariška komuna*, kojih pedesetak godina nakon napoleonskih ratova, nastojala je ostvariti ideale prevarenih širokih masa, potenciranih tim više što je nakon događanja 1789-ih konačno pobijedila kontrarevolucija. To bijaše **zločin** nad prevarenim pukom, naročito radničkom klasom. Pod egidom “*La Sociale!*” – kraticom šire parole “*la république démocratique et sociale!*” (*demokratska i socijalna republika*) – slijedio je novi juriš na barikade, nova nadanja, novi mrtvi i novi poraz pred udruženim *francusko-pruskim kontrarevolucionarnim snagama*. Revoluciju je inicirao francuski poraz u ratu s *Pruskom*, e da bi se odmah jasno vidjelo kako navodno najveći međusobni neprijatelji – države – vide pred sobom još većeg neprijatelja; nezadovoljni puk, pred kojim su spremne uortaćiti se, te zaboraviti sve međusobne razlike, čak i nakon prethodnog uzajamnog klanja. Nacija ne želi dijeliti vlast s drugom nacijom, ali još manje njeni voditelji žele prepustiti vlast narodu! Ne u simboličkom, nego stvarnom značenju te riječi. Mada je *Centralni komitet Nacionalne garde* u svom manifestu od 18. marta 1870. poručio:

„*Proleteri Pariza usled poraza i izdaje vladajućih klasa shvatili su da je kucnuo čas kada oni moraju spasavati situaciju, uzimajući u svoje ruke vođenje javnih poslova... Oni su shvatili da je njihova najviša dužnost, i apsolutno pravo, da sami postanu gospodari svoje sudbine.*“

To je bio pokušaj **kazne** za sve **zločine** poniženja radničke klase. *Osveta* pobjednika – iste “braće” Francuza koji su se u prethodnoj revoluciji toliko kleli u bratstvo i jednakost među svojima, bila je strašna:

„*Nakon pobjede kontrarevolucije započeo je najžešći teror; sistematski su ubijani borci i aktivisti Komune kao i mirno stanovništvo koje je bilo smatrano pristalicama. U kratkom vremenu na smrt je osuđeno 45000 ljudi, a u izgnanstvo protjerano 13000. Smrtnе presude donošene su i nakon 1 minute saslušanja i to tako sve do juna 1874.*“

S podjednakom namjerom kao u prije navedenim slučajevima, da se „*neposluh*“ više nikada ne ponovi!

Ipak, ponovio se otprilike pola stoljeća kasnije, i proširilo odjek na veliki dio svijeta. *Oktobarska revolucija* bila je reakcija, *kazna* za *zločine* ruskih vladajućih elita. Njen početak, pozitivno odjeknuvši širom napačenih ovog svijeta, imao je itekakvog rezona u svjetlu narodne bijede, carističke represije i učešća jedne od najzaostalijih zemalja svijeta u prvom svjetskom klanju. Prisjetimo se samo barbarskog gušenja *revolucije iz 1905. godine*, kada je tijekom miroljubivih demonstracija protiv carskog samodržavlja izginulo preko 1000 demonstranata (*„crvena nedjelja“*). Tijekom *prvog svjetskog rata* nezadovoljstvo je samo raslo, uslijed ruskih gubitaka na fronti i shvaćanja besmisla ratovanja od sirotinje prisiljene da u njemu učestvuje. Revolucija je bila *kazna* za svekoliku protunarodnu politiku *carističke Rusije – zločine* – i njenih elita. Interesantno je primijetiti da *Francuzi* toliko ne guzoljube s razlogom zbačenog i giljotiniranog *Luja XVI*, koliko danas *Rusi* to čine s pogubljenom carskom obitelji. Moguće je razlog u tome što francuski kralj bješe izdanak feudalne klase koja je revolucijom rušena, a carska obitelj tek rađajućeg se u ono doba ruskog kapitalizma, pa kao takva treba služiti simbolom današnjoj *Rusiji* duboko priklonjenoj kapitalizmu nakon propasti revolucije. To je na neki način dio *osvete* prema proleterima, *osvete* koja je započela neposredno nakon revolucije, otporom bijelih i učešćem zapadnih snaga u tada njenom neuspjelom gušenju. Još je jedna zajednička stvar *Francuskoj* neposredno postrevolucionarnih, i *Rusiji* staljinističkih vremena. U obje države revolucija se izrodila u obračun sa vlastitim narodom, što je dakako također *zločin*, tim veći što je praćen izdajom revolucionarnih načela.

Blizu polovice prošlog stoljeća u *Jugoslaviji* se desila (socijalistička) revolucija, paralelno s obrambenim antifašističkim i istovremenim građanskim ratom. Građanski rat je bio kompleksan, jer se istovremeno vodio ne samo protiv *kvislinških* fašističkih snaga na koje se država raspala po nacionalfašističkoj osnovi, već i narod protiv naroda, s isključenjem partizana koji su zajednički gajili nenacionalističku i socijalističku, svenarodnu (pod egidom bratstva i jedinstva) osnovu svog otpora *zločinima*. Za vrijeme 2.svjetskog rata Vrhovni štab NOV je

više puta upućivao pozive fašistima (osim ustašama!) za predaju, obećavši im amnestiju za eventualno – do časa predaje počinjene – zločine, odnosno za sudjelovanje u kvislinškim formacijama (primjerice, danas *Tuđmanovu* aboliciju pobunjenih *hrvatskih Srba* ekstremisti ne priznaju i žele je ukinuti!). Tko nije ovo shvatio kao upozorenje tipa „*Stoj, pucat ću!*“, vlastitim je izborom odabrao kasniju sudbinu, neovisno jeli mu ona realizirana pravnim propisima ili „*običajnim*“ (napose na *Balkanu*) pravom, štogod preživjeli ili njihovi potomci (biološki ili idejni) – pa i najaktualniji – o tome mislili. Pobjeda antifašista na kraju rata bila je **kazna za zločine** vršene u njemu, a kasnije – kad se poražene snage nisu željele predati nakon njegovog službenog kraja širom Evrope, kombinirana s elementima osvete koja je u velikoj mjeri imala drukčije konotacije od pukog iživljavanja nad poraženima. [Kaže Tomislav Jakić:](#)

„Danas Francuska zna i ne dovodi u pitanje tko je u Drugome svjetskom ratu bio na pravoj, a tko na pogrešnoj strani – pri čemu ovo “pogrešna” znači na strani zločina. Danas Francuska nema zadrške javno, iz usta svojega Predsjednika, ponoviti osudu kolaboracionističkog režima (čiji je čelnik, mada legenda iz Prvoga svjetskog rata, zbog suradnje s Hitlerom osuđen na smrt, da bi mu zbog visokih godina kazna bila promijenjena u zatvorsku). Danas Francuska ne pita koliko je kolaboranata nakon oslobođenja likvidirano bez suda – po kratkome postupku i tko je za to odgovoran, jer zna, bez ikakve dvojbe ili rezerve, da je kolaboracija s naci-fašizmom bila zločin, a da je taj zločin bio tako strašan da se osveta (mada i sama nerijetko zločin) naprsto nije mogla izbjegći.“.

Inače, pojava ne bijaše koncentrirana samo na Jugoslaviju već je imala širokoevropsku rasprostranjenost. Ovakva vrsta **kazne-osvete** - mada danas za ljude koji stvari procjenjuju ne uzimajući u obzir vrijeme i kontekst zbivanja, izgleda pretjerana - naprsto je izazvana **zločinima** koji su počinjeni nad sasvim nevinim stanovništvom, i neposredno nakon rata ona je bila nekontrolabilna. To, dakako, nije opravданje niti tvrdnja da među pobijenim ljudima nije bilo nevinih, već naprsto ustanovljavanje činjenice s kojom su se drugi narodi – osim velikog dijela nacionalšovinistički i fašistoidno prepariranih eksjugoslavenskih - pomirili, znajući da se one ne mogu ispraviti, prepustajući izučavanja povjesničarima a žaljenje porodicama izginulih, ni ne pokušavajući mijenjati globalnu ocjenu cjelokupnog zbivanja širom Evrope. Za razliku od „*naših*“ naroda, koji u navodnom istjerivanju „*pravde*“ od prije sedamdeset i više godina duboko žmire nad nedavno počinjenim vlastitim **zločinima**. Što pak se prozivki za **zločine** partizana (kojih je bilo) bez suđenja u vrijeme rata, to je toliko besmisленo da nije vrijedno komentara. Tražiti od gerilskog pokreta da, dok se po šumama i gorama

bori za vlastiti opstanak, osigura ono što nije kvazidržava (*NDH*) sa svom pratećom institucionalnom infrastrukturom (navedimo samo *Jadovno*, *Jasenovac*, pokolj u *glinskoj crkvi*), je više nego cinično tendenciozno.

Što se *Jugoslavije* tiče, ***osveta*** je stigla u obliku njezina raspada, iniciranog od poraženih nacionalističkih buržoazija u sprezi sa crkvama i suradničkim profašističkim elementima, koji nikako da priznaju poraz u 2.*svjetskom ratu* na tlu bivše države. U tom ***osvetničkom*** poduhvatu prihvaćaju se krajnjih relativizacija i revizija prošlosti, pri čemu se ne libi mijenjati atribuciju krvnika u žrtve i obrnuto, a u najblažem obliku ih se nastoji izjednačiti. Barem se tako čini u njihovoj interpretaciji, vladao je potpuni kaos u kojem se nije znalo tko piye a tko plaća, što dakako nije istina, pa sad ravnopravno komemorirajmo na društvenoj razini (individualno je to samo po sebi razumljivo, prepušteno slobodnoj volji poginule svoje) krvnike i žrtve, s tendencijom da se to pretvorи u kanonizaciju krvnika jer su se kao borili za posvećenu nacionalnu stvar, a žrtve „*samo*“ za svoje ljudsko dostojanstvo. Priče o nacionalnoj, političkoj, jezičnoj, kulturnoj i ekonomskoj ugroženosti bivših naroda bivše države, služe tek kao maska osnovnom motivu rastakanja: priklon kapitalizmu kao sustavu (u [referendumu](#) za osamostaljenje *Hrvatske*, ovo pitanje se nije ni postavljalo, toliko ga se smatralo neupitnim) i osamostaljenju nacionalističkih ekonomskih elita nezadovoljnih društvenim socijalističkim vlasništvom (koje su pokrali već za vrijeme ratova i poslije njih), kao i konkurencijom drugih nacionalnih elita u eventualno kapitalistički transformiranoj zajedničkoj državi. U toj ***osveti*** poginulo je preko sto hiljada pripadnika nekad bratskih naroda, a ona se i dalje provodi revizijom povijesti čemu se uglavnom nemoćno suprotstavljuju snage s ostacima razuma. Pitanje revolucije stavljeno je ad acta, premda su i nove elite kontrarevolucijom stekle i sačuvale vlast, što logički znači i nelegitimnost država i cijelog sustava (kapitalizma) uspostavljenih na takav način. Naime, priče o ustavnosti (prema *Ustavu iz 1974.*) „*razdruživanja*“, samo su bajke za malu djecu koje je prihvatile i tzv. *Badinterova komisija*, s obzirom da nisu bili ispunjeni svi [uvjeti](#) koje je *Ustav SFRJ* predviđao za takav postupak. Naravno, ovo je tek konstatacija, dok se stvarnost ne može mijenjati, kao ni opstoj *SAD* nastale na genocidu nad starosjediocima.

Navedeni primjeri pokazuju da se u kritičnim momentima povijesti, kad se dešavaju „*društveni kvantni skokovi*“, sve zbiva po načelu ***zločin-kazna-osveta***, i taj se povjesni socijalni karusel vrti do besvijesti, ne poštujući ni ljudska ni božanska načela. Ustvari, to je nešto prošireno opće načelo važeće kako za prirodu tako i za društvo: *princip akcije i reakcije*, ili drugim riječima – *uzroka i posljedice*. Protivnici humanih društvenih odnosa samo nikako ne uspijevaju (ili

naprosto, utilitarnih interesa radi ne žele) nikako uvidjeti redoslijed stvari: da reakcija uvijek slijedi iza akcije, ona je posljedica a ne uzrok! Ako se siromah buni što mu bogatun otima (a ta klasa uporno tvrdi da ništa nije oteto, već samo posljedica njihove intelektualne nadmoći, predanosti i radišne djelatnosti – sve tamo od otimanja imovine robovima i robova samih koji za njih priskrbljuju bogatstva, zemlje seljacima, teritorija *Indijancima*, minerala narodima, prihoda radnicima,...), oni upravo njegovu pobunu smatraju provokacijom i uzrokom svega što kao krajnja posljedica slijedi ili može slijediti. Namjerno se u iskrivljenom obliku prikazuje redoslijede uzroka i posljedice, u što samo logika i humanističke znanosti mogu uvesti reda. I prije svega socijalna evolucija, u kojoj su upravo ti navodno nadmoćni rasovi evolucijska šljaka na putu osvještenja ljudi u *Nadljude*, donekle nietzscheovski rečeno.

Zločin, kazna i osveta se uglavnom – mada ne u i principu – u najekstremnijem obliku manifestiraju kao *fizičko nasilje*, neovisno od uzročno posljedičnih veza. U sve to se dobro uklapa beskrajno raspravljanje pitanja, bez konačnog odgovora, mada je prilično očit: „*jeli čovjek po svojoj prirodi agresivan?*“ Pa, jašta da jeste, u onoj mjeri u kojoj uz sve ostale evolucijom (biološkom i socijalnom) stečene osobine nosi u sebi i agresiju, kao *relikt* svoje animalne prošlosti. Ako nekome nije dovoljno promatrati svakodnevnu agresiju pripadnika ljudskog roda (unutar vrste, ne spominjući onu prema drugim vrstama i prirodi u cjelini) – fizičku i nefizičku – onda neka zvirne u prošlost te protumači kako su ljudi u poslijednjih 3400 godina svoje povijesti, u miru proveli svega 268 godina. Od toga, nakon svršetka najkrvavijeg – vjerojatno ne i poslijednjeg – globalnog sukoba, nakon 1945. godine, svega 26 dana bez ratovanja! U ratove se ubrajaju svakovrsna klanja, revolucije i kontrarevolucije u kojima godišnje pogine više od 1000 ljudi. Konačni odgovor neće dati znanost već samo praksa, kad se bude pokazalo da je u narednih 3400 godina bilo svega 26 dana ratovanja, koje je ubrzanim djelovanjem cjelokupnog čovječanstva brzo prekinuto. Agresijom se posebno bavio nobelovac Konrad Lorenz:

„Lorenzova znanstvena orijentacija temelji se na originalnoj interpretaciji instinkta kao »programirane« i spontane radnje, koju valja shvatiti kao motoričku nasljednu koordinaciju. Prema tomu, načini ponašanja nisu reakcije na podražaje iz okoline; životinja se rađa s određenom motoričkom sposobnošću ili se ta sposobnost razvija tijekom ontogeneze u procesu dozrijevanja, pa se ne mora učiti. Osnovnim instinktima hranjenja i razmnožavanja Lorenz pridružuje instinkt agresivnosti, koju objašnjava kao instinkt održanja vrste s tri funkcije: a) borbom za ravnomjernu raširenost životinja iste vrste na biotopu, b) selekcijom najjačih

konkurentskom borbom, c) obranom mladunčadi. Prvi je opisao fenomen utiskivanja (njem. Prägung, engl. imprinting) kao prirođenu dispoziciju učenja. Njegova poredbena etologija temeljna je orientacija i za ljudsko ponašanje, jer polazi od pretpostavke i opažanja da ljudsko ponašanje ne počiva samo na učenju, već da je i ono određeno nasljednom koordinacijom i prirođenom pobuđivačkom shemom ili mehanizmom U svojoj najpoznatijoj knjizi Takozvano zlo (Das sogenannte Böse, O agresiji – On Aggression) ustvrdio je da i u ljudi agresija uključuje spremljenu instinktivnu energiju koju treba osloboditi, nakon čega slijedi faza oporavka energije, koju onda opet treba ispustiti (kao što se ispušta i puni voda u vodokotliću).“

Pritom *instinkt* ne teba shvatiti kao neko metafizičko načelo od „tvorca“ usaćeno u živa bića, već produktom evolucije u kojoj su se u borbi za opstanak održala bića koja su u svojem ustrojstvu posjedovala veće opiranje vlastitom nestanku. U prikazu knjige grupe autora: „Teorije ličnosti i genetička istraživanja“, stoji:

„...dobro poznati primjer je agresivno ponašanje i gen za monoaminooksidazu (MAO). Djeca koja imaju mutiran gen za MAO postat će agresivna u odrasloj dobi samo ako su i sama bila zlostavljana u djetinjstvu. Bihevioristi bi rekli da je riječ o naučenom ponašanju, danas znamo da je „krivac“ za takvo ponašanje mutiran gen za MAO, ali samo uz okolinski uvjet za agresiju. Okolinska agresija bez mutacije gena za MAO neće rezultirati razvojem agresivnog i zlostavljačkog ponašanja u osoba koje nemaju navedenu mutaciju. Međutim, s genetikom ličnosti treba biti oprezan. Kao i uvijek, u životu ništa nije idealno...“

Taj „samo uz okolinski uvjet za agresiju“, naročita rječca „*samo*“, više govori nego što bismo u prvi mah pomislili. Naime, utjecaju okoline je nemoguće izbjegći, dapače, i sami je mijenjamo - kako prirodnu tako i onu socijalnu - što povratno djeluje i na nas (u čemu je važno pitanje praga). Sad, ili sav ljudski rod ima „mutirani gen za MAO“ (sto, dakako, nije slučaj) a uvjeti okoline – oni zadani i oni koje sami stvaramo – su takvi da potiču agresivno ponašanje čovječanstva, ili je stvar u nečem drugom što na prvi pogled ne vidimo. Kako je utjecaj okoline jedan od pokretača biološke evolucije, on može poticati agresiju kod ljudi (Lorenz tvrdi suprotno), a niti dizajnirana socijalna okolina nije uspjela to spriječiti s obzirom da je *oblikovana socijaldarvinistički*, po ugledu na animalni svijet (alfa jedinke i one niže hijerarhije, odnos među različito rangiranim jedinkama, borba za opstanak u socijalnoj okolini, borba oko naklonosti partnera,...). Kaže Lorenz da se životinja rađa s određenom motoričkom sposobnošću reakcije, ili se „ta sposobnost (instinktivnog djelovanja) razvija tijekom ontogeneze u procesu dozrijevanja, pa se

ne mora učiti“, no razvijanje neke osobine same od sebe - bez međudjelovanja s okolinom - izgleda prilično metafizički. Uvjeren sam da procesu dozrijevanja, specijalno kod ljudi, bitno utječe i okolina jačajući ili slabeći instinkte jedinke, što se uslijed međusobnih interakcija onda osjeti i na ponašanju vrste. Onda to zapravo i jeste učenje, makar i nesvjesno. Ni najagresivnija životinjska vrsta nije takva u svakom trenutku svog postojanja. Promatrate li lavlju obitelj kako se mirno izležava, preziva poslije dobrog obroka, igra s mladuncima, odgaja ih, međusobno se zavodi sve do kopulacije,..., naivni istraživači bi moguće postavili jednak pitanje: „*jesu li lavovi po svojoj prirodi agresivni?*“. Tumačenju da jesu, protivio bi se prethodni prikaz idiličnog lavljeg porodičnog života. Objasnjenje pak njihove agresije pri lovu na plijen, zaštiti mladunaca ili u sukobima s konkurentima, kao „*utjecaja okoline*“ - u smislu pobude *instinkta vlastitog*, ili očuvanja vrste – podjednako je i za ljude, ali izbjegava eksplicitnu potvrdu: da, živa bića su urođeno agresivna (pa tako i čovjek) gdje je agresija posljedica očuvanja vlastite cjelovitosti organizma i borbe za opstanak. S tim što ljudsko biće to razumije, shvaćajući i mogućnosti prevazilaženja, ali mu do danas to nije uspjelo. Bilo u genima, bilo zbog utjecaja okoline, svi se ovako ili onako nosimo s reliktim naše evolucijske prošlosti. Pitanje pak koje postavljaju autori spomenutog naučnog rada:

„...nalaz da je oko 40% naše ličnosti nasljedno za pojedinca zapravo i ne znači puno. Jer individualni život i individualna kombinacija gena u neke osobe u individualnoj životnoj povijesti daje određenu ličnost. Nadalje, ako znamo da su određeni gen ili geni odgovorni za nečije ponašanje, hoće li zbog toga takva osoba biti oslobođena odgovornosti za svoje životne postupke, izbore ili, da idemo u krajnost, oslobođena odgovornosti za kaznena djela, jer naprosto je kao takva rođena. Ili tko ima pravo baratati genetičkim informacijama, hoćemo li ljude koji su mutiranog gena SERT-a cijeli život osiguravati od stresova da ne bi dobili depresivni poremećaj. Imamo li pravo pravdati se lošom genetikom za životne neuspjehe ili su čovjekova slobodna volja i razum ipak presudni? Rekao bih da smo se našli u novoj situaciji. Genetika nam je dala neke odgovore, ali i otvorila puno više novih pitanja za čije odgovore moramo biti spremni.“,

postavlja još važnije, dodatno: *Od koga to autori očekuju odgovor?* Od „*dragog boga*“ – pa će se onda, hvala bogu načekati – ili od samog sebe, čovjeka. Daklem, rezolutni, ali relativni i samo trenutačni odgovor (u skladu sa znanstvenom spoznajom i etikom svog vremena) može doći samo od nas samih. Što će reći, obraćanjem pažnje na svaki specifični slučaj, bez obzira radilo se o pojedincima ili kolektivitetima, i davanjem odgovora u dani trenutak jedino važećeg. Teret etike ne nosi „*tvorac*“, već njegova tvorba na svojim leđima – sviđalo se to njoj ili ne!

Čovjek pojedinac je sinteza djelovanja genskih faktora, utjecaja okoline, odgoja i obrazovanja, ali je pitanje kako se sve to odražava na cijeli kolektiv u uzajamnoj interakciji njegovih članova.

Postoji cijela znanost o ljudskom zlu, pod imenom *ponerologija*. Naziv je preuzet iz teologije, a potiče od grčke reči *poneros* u značenju mučan, rđav, poročan i reči *logia*. „[Bazirana](#) je na biologiji, psihopatologiji i kliničkoj psihologiji, te kombinovanjem ove tri nauke pokušava da dođe do određenih odgovora. U suštini bavi se analiziranjem geneze zla koja postoji u čovečanstvu. Ponerologija se bavi analiziranjem čovečanstva na makrosocijalnom, ali i na individualnom nivou“. Ime i temu proučavanja definirao je poljski psihiyatror [Andrzej Łobaczewski](#) u interdisciplinarnoj studiji (područja psihopatologije, sociologije, filozofije i povijesti) o uzrocima socijalne nepravde i pojavama kao što su agresivni ratovi, etnička čišćenja, genocidi, uspostava policijskih država, itd. [Prema njemu](#), „ultimativni izvor zla posljedica je dvaju ljudskih faktora: prirodnog ljudskog neznanja (ignorantnosti) i slabosti, te postojanja i djelovanja statistički male (4-8% ukupne populacije), ali ekstremno aktivne grupe psihološki devijantnih osoba (psihopata). Ignoriranje (nepoznavanje) postojanja takvih psiholoških razlika prvi je kriterij ponerogeneze koja otvara prostor da psihopate mogu nezapaženo djelovati“. U knjizi „[Politička ponerologija](#)“ u osnovi iznosi slijedeći zaključak:

„...sistem treba da bude evolucionaran po svojoj prirodi i treba da bude baziran na prihvatanju evolucije kao prirodnog zakona. U svemu tome, prirodni evolutivni faktori će igrati važnu ulogu, kao npr. u toku spoznaje na način što će se podaci neprestano obrađivati, od onih jednostavnijih i pristupačnijih, pa sve do onih važnijih i suptilnijih stvari. Princip evolucije treba da bude čvrsto utisnut u osnovne filozofske postavke takvog sistema da bi ga zaštitio od budućih revolucija.“

Oduvijek sam smatrao da je evolucija „*najtrajnija revolucija*“, ali u vezi nje – ne glede na to što o društvenim pojavama Łobaczewski izvodi zaključke temeljem „biologije, psihopatologije i kliničke psihologije“ ne vodeći računa o [emergentnim zakonima](#) - postoje neki problemi. Već dugo je poznato kako rastom pojedinih struktura (uključivo živi svijet pa i čovjeka) vladaju tzv. emergenti zakoni (*emergencija, lat emergere: pojaviti se, izroniti* – spontano pojavljivanje novog stupnja na nižem prethodnom). To znači, u marksističkom jeziku, kako na određenom stupnju razvoja kvantitet rađa novi kvalitet, dok na danas prihvatljivijem jeziku prirodnih znanosti govori kako u novonastalim strukturama

djeluju sasvim nove (nikako u suprotnosti sa bazičnim zakonima, ali ipak različite od njih) zakonitosti. Ljudskom jedinkom kao „*tvorevinom*“ posve različitom od mikrosvijeta, iako na njemu baziranom, vlada posve drugi skup zakonitosti nego li elementarnim česticama. Posebno, uzevši u obzir socijalne zakonitosti i zakone (koje, usput rečeno, on sam stvara). Dakle, hoće li ili neće neki foton ili druga mikrotvorevina „*odlučiti*“ učiniti – u skladu sa probabilističkom interpretacijom valne funkcije – ovo ili ono, nema baš nikakve fundamentalne veze s pojmom ljudske slobode. Osnovna je pogreška što se zakonitosti uočene na jednoj skali prirode, nekritički nastoje prenijeti na sasvim drugu njenu dimenziju. Čak i na nadgradnju prirode same – na ljudsko društvo.

Evolucija pak sama ovisi kako o *slučajnim pojavama*, primjerice – spontanim mutacijama izazvanima djelovanjem zračenja – tako i od utjecaja okoline. Prilagodba bića s *Galápagosa* okolini je sasvim drukčija od onih u području *Amazonije*. Daklem, treba uzeti u obzir utjecaj okoline, okvira unutar kojega se pojave zbivaju, na sam evolutivni razvoj. A okvir (okolina) može se mijenjati kontinuirano, postepeno (primjerice utjecajem klimatskih promjena), ili pak iznenada – katastrofalno – recimo kao posljedica potresa, tsunamija, vulkanskih erupcija,..., a onaj društveni kao posljedica revolucija. Pri tome revoluciju ne treba shvatiti kao isključivo nasilnu (kao što to uglavnom čini *Lobaczewski*) već u smislu *korjenite promjene stanja*, što se može desiti i mirnim putem. Daklem, revolucionare ne treba nikako tretirati kao isključivo patološke, nenormalne tipove koji se izdvajaju iz spektra normalnih ljudi (a što je normalnost ionako je podložno definiciji; „*Ludim smatraju onoga čije se ludilo ne poklapa s ludilom većine*“, *Sigurd Hoel*) – mada među njima ima i nesumnjivo takvih – već prije kao pokretače masa koji možda i ne vide unaprijed sav domet svojeg djelovanja, kao što to vjerojatno nije vidio ni izumitelj parnog stroja ili osnivač kvantne mehanike. Stoga ni „*normalnom*“ pojedincu - „*kad dara prevrši mjeru*“ - nije stalo da cijeli svoj život podvrgne kontinuiranoj evoluciji, čekajući da mu se tlačitelj ili njegova *N-ta generacija* smiluje (upravo je to psihopatološko stanje!), jer čekanje njegove milosti nije nego podvrgavanje zlu (*zločinu*) ne manjem nego revolucionarni prekid s njim, imamo li u vidu idealistički, nigdje primjenjen „*Ne ubij!*“ moto, koji bi nas kao trebao voditi.

Ne umanjujući, naročito psihološke aspekte ponerologije i njeno izučavanje suštine zla i pokušaj mijenjanja društva očekivanjem (i djelovanjem) popravljanja pojedinaca, ona se može shvatiti i kao sofisticirano razvijen princip „*Umjesto da mijenjaš svijet, mijenjam prvo samoga sebe*“. Naime, to je sasvim idealistička, utopistička, u praksi neprimjenjiva floskula, jer čovjek svojim životom *sinhrono*

mijenja svijet i sebe. Interakcija svijeta i osobe je primjer društvene akcije i reakcije, gdje je pojedinačnim djelovanjem na kratke staze izglednija promjena svijeta no čovjeka (posljedica socijalne verzije prirodoslovnog zakona očuvanja impulsa, gdje sudar velike i male mase izaziva veće promjene na potonjoj). Revolucije ne treba smatrati kao bolesne reakcije uzrokovane djelovanjem patoloških tipova, već normalnom reakcijom cjeline (društva) upravo na neizlječiva društvena stanja uzrokovana utilitarističkom inercijom vladajući elita (što je također prije patološko stanje negoli reakcija zdravog društvenog tijela). Zatvoren u kavezu s lavom ne pregovaraš, već bježiš ili se pokušavaš oduprijeti, a samo mazohistički tipovi mirno čekaju sudbinu; naročito ako od trenutno site životinje očekuju da će ih poštujeti.

U zaključku moglo bi se reći kako se u kvazidemokraciji koja nam se uvaljuje za zbiljsku demokraciju, možemo zapetljavati o ozbiljne, humorističke, satirične, ironijske ili cinične definicije naroda, ali "*ona amorfna masa koju političari preziru*", njih bira i oni se pozivaju da imaju legitimitet od nje. Ako imaju legitimnost izabrati ih, tim prije ga imaju smijeniti ih, na način koji odgovara njihovom vršenju vlasti. Od redovnih, preko vanrednih izbora do revolucije, ako su nezadovoljni cijelim sistemom. Dakako, i to će krajnji relativisti dovesti do ekstrema, tvrdeći da tko gubi ima se pravo ljutiti, ali činjenica je da ne pobjeđuju uvjek oni „*pravi*“ - humanisti koji se zalažu za ljudske odnose u društvu. Lanac ***zločin-kazna-osveta*** može se prekinuti samo ako se uspostave stabilni i pravedni društveni odnosi (što do danas nigdje nije slučaj), a u cjelokupnom povijesnom zbivanju najstabilnije stanje zauzimaju leševi. Niti iskorištavaju, niti su iskorišteni, niti se bune zbog stanja u kojem se nalaze. Dotle je cijela povijest samo odraz licemjernog odnosa ljudske vrste prema humanim vrijednostima, jedna od kojih se može ilustrirati i božjom zapovješću „*Ne ubij!*“. A da se to postigne neminovna je korjenita promjena društvenog okvira, napose etičkih načela kojima se ovo društvo rukovodi.

01.09.2019.g.

PR

DIOGEN pro kultura

<http://www.diogenpro.com>